

JAARGANG 31 | NUMMER 4 | WINTER 2020

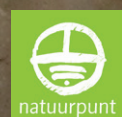
Zoogdier

MAGAZINE VAN DE ZOOGLIERVERENIGING
EN NATUURPUNT

*Hoe kies je
de juiste
wildcamera?*

*Hij is er echt:
de lynx
in België*

*De toekomst
van de kleine
marter*

Inhoud

NR. 31-4 | WINTER 2020

- 2 Actief voor Zoogdieren
- 2 Redactioneel
- 3 Kleine marters in Nederland
- 7 Lynx in België: meer dan een legende
- 10 2021 Jaar van de Otter
- 12 Door de ogen van Maurice La Haye
- 14 Rode Lijst Zoogdieren herzien
- 16 Fotowedstrijd
- 18 Werk-Veld-Werk: Interview met Roos Kuiters
- 20 De juiste wildcamera juist plaatsen
- 25 Smart Wildlife Mobility
- 28 Waarnemingen
- 29 In Memoriam Wim van Geelen
- 30 Korte berichten
- 31 Column
- 32 Het moment van... Joop Koopman

AANVULLENDE INFORMATIE

Zoogdier online is uitgebreider dan het tijdschrift. Achtergrondinformatie bij artikelen, zoals literatuurverwijzingen en contactgegevens van auteurs, maar ook gerelateerde filmpjes, artikelen, rapporten en weblinks vind je online in ZoogdierDigitaal. Kijk op www.zoogdiervereniging.nl/zoogdier.

Redactioneel

Wel vaker in mijn werk bij de Zoogdiervereniging geven de dingen die ik lees een dubbel gevoel. Mijn hart gaat sneller kloppen bij het lezen van artikelen zoals 'Op weg naar een betere toekomst voor kleine marters in Nederland', 'De lynx in België: meer dan een legende' en de bekendmaking van '2021: Jaar van de otter'. Of wat dacht je van de inspirerende verhalen over nieuwe mogelijkheden met cameravallen en hoe deze het meest effectief te plaatsen. Prachtige verhalen op weg naar een nog groter succes voor zoogdieren in de Lage Landen.

Maar dan, de mineur. De Rode Lijst Zoogdieren is in Nederland herzien en het resultaat laat zich raden. Deze 'thermometer' van de trend in aantal en verspreiding per soort laat een enorme achteruitgang van soorten van het boerenland zien. Nu niet alleen met zeldzame soorten zoals de eikelmuis en de hamster, maar er is zelfs een achteruitgang van meer dan 50% bij algemene soorten als haas en konijn. Dat zelfs deze algemene soorten op een Rode Lijst staan, laat mijn zoogdierenhart huilen. We hebben bewust het nieuws opgezocht en voor het eerst ooit heeft de bekendmaking van een Rode Lijst het NOS-journaal gehaald. Ook hier weer dat dubbele gevoel, geweldig dat het lukt om onze zorgen bij mensen over te brengen, maar eigenlijk willen we helemaal geen nieuws over een Rode Lijst. Sterker nog, het liefste zien we geen enkele soort op een Rode Lijst staan.

Onze berichtgeving over de Rode Lijst werd ook opgepikt door de Jagersvereniging. In hun reactie vielen ze op diverse fronten de totstandkoming van de Rode Lijst aan. Het werk dat de vrijwilligers van de Zoogdiervereniging en SOVON uitvoeren in het kader van Netwerk Ecologische Monitoring werd in de reactie van de Jagersvereniging niet op waarde geschat. Wij blijven als soortenorganisatie en als vereniging voor onze vrijwilligers staan. Juist op basis van de enorme schat aan data die vrijwilligers aanleveren kan een overzicht als de Rode Lijst gemaakt worden. Hierin worden wij, en dus jullie, gesteund door het CBS en het Ministerie van LNV.

Jullie werk is en blijft belangrijk, dus keep it up!

Glenn Lelieveld
Hoofdredacteur Zoogdier

Otter in De Wieden. Foto Johann Prescher

Actief voor zoogdieren

's Ochtends gaat Johann Prescher eropuit in De Wieden om otters te zien. Kansloze missie, zou je denken. Rekening houden met de windrichting, onopvallend kleden en ogen en oren gespitst. Een paar opvliegende ganzen in de verte kunnen zomaar de aanwezigheid van een otter verraden. Een plons of rimpeling in de waterkant. Even speuren met de verrekijker. Hebbes! Adrenaline giert door je lijf. Zien zonder gezien te worden is niet makkelijk, maar ook niet onmogelijk.

Hermelijn in gevangenschap in sporenbuis. Foto Tim Hofmeester

OP WEG NAAR EEN BETERE TOEKOMST

Kleine marters in Nederland

De afgelopen jaren is de aandacht voor kleine marters in Nederland enorm gegroeid, vooral doordat de wezel, hermelijn en bunzing sinds 2017 in diverse provincies een meer beschermde status hebben gekregen. Maar wat hebben we in de afgelopen jaren geleerd? En welke stappen moeten we nu nog nemen om de kleinsten onder onze roofdieren een duurzame toekomst te bieden in het drukke Nederland?

TEKST TIM HOFMEESTER, JEROEN MOS, MATTHIJS SMAAL, JEFFREY PEERBOOM, COEN VAN TUIJL, JOHN ROZEMA EN FOKKO BILIJAM

We weten over de kleine marters veel minder dan over hun grote neven, boommarter, steenmarter, otter en das. Dit komt onder andere door hun verborgen levenswijze die het waarnemen bemoeilijkt.

Bovendien lijkt het niet zo goed te gaan met de kleine marters. De combinatie van weinig kennis, vermoedelijke achteruitgang van de populaties en beperkte wettelijke bescherming, leidde er in 2008 toe dat de Werkgroep Kleine Marterachtigen (WKM) van de Zoogdiervereniging zich met hernieuwde energie ging inzetten om de kleine marters in de spotlights te zetten. Meer dan een decennium later zijn er vele nationale en regionale groepen actief met onderzoek naar kleine marters met als doel een betere bescher-

ming te kunnen waarborgen. Hier vatten we samen wat we tot nu toe hebben geleerd over het doen van onderzoek naar onze kleine marters en schetsen we een weg voor de toekomst met als doel om een effectieve en duurzame bescherming van deze fascinerende soortgroep te kunnen garanderen.

VOORUITGANG DOOR TECHNIEK

De afgelopen jaren hebben we een enorme vooruitgang gezien in de ontwikkeling van onderzoekstechnieken voor het vaststellen van kleine marters. Waar we begonnen met enkel een setje eenvoudige sporenbuizen, worden nu inventarisatietechnieken gecombineerd

▲ Wezel in een *Mostela*. Foto Stichting Kleine Marters

▲ Hermelijn in een *Struikrover*®. Foto Matthijs Smaal

▲ Bunzing voor een gewone cameraopstelling. Foto Stichting Kleine Marters

ingezet, waarbij de cameraval een belangrijk rol speelt. Het experimenteren met technieken heeft geleid tot de ontwikkeling van o.a. de *Mostela* (ook wel marterbox genoemd) en de *Struikrover*®. Wat deze vernieuwde technieken gemeen hebben, is dat ze het mogelijk maken om een cameraval toe te passen op plekken waar kleine marters veel gebruik van maken, zoals dichte struiken, verruigde greppels en andere elementen die dekking bieden. Uit onderzoek naar de effectiviteit van de *Mostela*¹ blijkt dat in het najaar binnen twee weken met ongeveer 95% zekerheid de aan- of afwezigheid van wezel kan worden aangetoond. Verder laat een vergelijking tussen de *Struikrover*® en een losse cameraopstelling zien dat de eerstgenoemde beter is in het vastleggen van alle drie de kleine marters.²

De toepassing van deze technieken heeft vooral geleid tot een groot aantal detecties van wezels op de meest vreemde plekken, waar je ze op basis van habitatkenmerken volgens de bekende literatuur niet direct zou verwachten.³ Hermelijnen komen nog zelden voor de camera, maar het is voorsnog onduidelijk of dit komt doordat de hermelijn schaars is in de onderzoeksgebieden of doordat de technieken toch minder goed werken voor deze soort. Detecties op plekken met zekere aanwezigheid van hermelijn lijken op het eerste te duiden. Zet een cameraval op de juiste plek en je hebt regelmatig beelden van een bunzing, maar ook weer niet altijd. Hier ligt dan ook een van de grootste uitdagingen: het begrijpen van de complexe ecologie van de soorten, waarbij populatieschommelingen en seizoensgebonden terreingebruik ervoor zorgen dat ze periodiek afwezig kunnen zijn in belangrijke habitats binnen hun leefgebied. Dit resulteert in wisselend – en toch vaak tegenvallend – succes, wat bij enthousiaste vrijwilligers demotiverend kan werken. Mede hierdoor zijn we de afgelopen jaren blijven hangen in een zoektocht naar ‘de beste techniek’ of ‘de beste lokstof’ voor het detecteren van kleine marters. Het missen van de soorten ligt echter waarschijnlijk niet aan de technieken (detectie) maar aan het ontbreken van de soorten (aan/afwezigheid).¹ We hebben dus in een korte tijd veel geleerd over het inventariseren van kleine marters, maar lijken ook nog veel dingen te missen, met name wat betreft het landschapsgebruik van kleine marters.

SOORTECOLOGIE ALS STUREND ELEMENT

De opgedane kennis met betrekking tot inventarisatietechnieken is pas de eerste stap. Op het gebied van de ecologie en het terreingebruik van kleine marters hebben we nog een heel eind te gaan. Deze kennis is hard nodig om de resultaten van veldonderzoek goed te kunnen interpreteren, maar ook voor het ontwikkelen van effectieve beheer- en inrichtingsmaatregelen. Wat betekent bijvoorbeeld het meten van afwezigheid? Is het gebied dan ongeschikt, of is de soort tijdelijk afwezig? Voornamelijk gestuurd door wetgeving (zie kader) ligt de aandacht nu vaak op het vaststellen van aanwezigheid. Pas wanneer een kleine marter wordt gedetecteerd gaat de bescherming een rol spelen. Eerder onderzoek, veelal uit het buitenland, heeft laten zien dat de kleine marters erg mobiel zijn.^{4,5} Ze volgen fluctuaties in prooidierpopulaties zowel in de ruimte als in de tijd, en moeten ook zorgen dat ze voldoende

BELANGRIJKE LANDSCAPPELIJKE ELEMENTEN VOOR KLEINE MARTERS:

▲ Grens tussen graanakker en verruigd veld. Foto Jeroen Mos

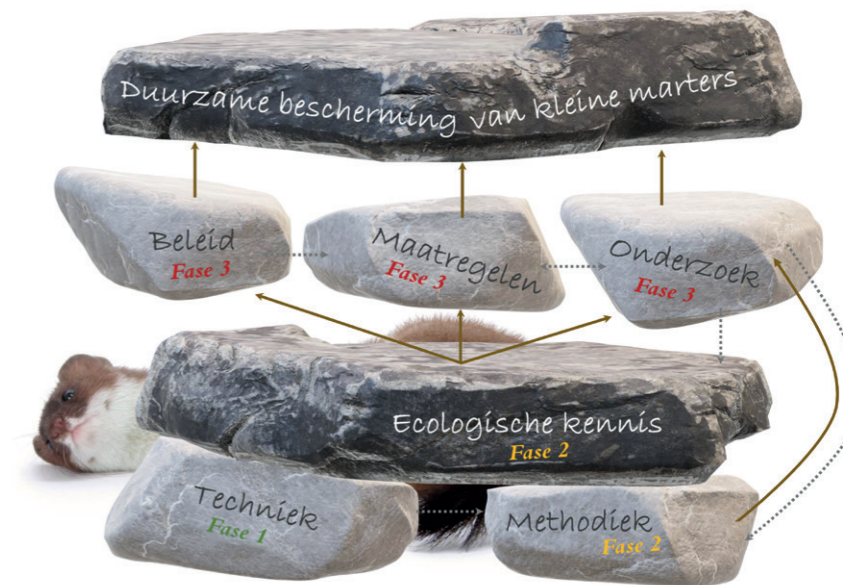

▲ Ruige haag met dichte ondergroei te midden van open agrarisch landschap. Foto Coen van Tuijl

de dekking hebben om zelf geen prooi te worden. Ook de eerste meerjarige onderzoeken in Nederland laten inmiddels zien dat de detectie van kleine marters in het landschap en gedurende de seizoenen grote variatie vertoont, wat mogelijk verband houdt met de aanwezigheid van dekking en prooidieren.⁶ Omdat kleine marters leven in een metapopulatie (kleine leefgebieden met verbindingen die samen een populatie vormen) dient voor een succesvolle bescherming bij ruimtelijke ingrepen aanvullend vooral ook de potentiële aanwezigheid van de soorten in het omringende landschap te worden meegewogen. Daarbij zijn landschappelijke functies als verblijfplaats, foerageergebied en verbinding voor dispersie (en genetische uitwisseling) van groot belang.

We moeten ons eigenlijk afvragen: wat is het effect van een ruimtelijke ingreep op een (potentiële) metapopulatie van kleine marters? Het vernietigen of beschadigen van een belangrijke schakel (dit kan voor wezel al een greppel zijn) kan bijvoorbeeld van grote invloed zijn op het duurzaam voortbestaan van een dergelijke populatie. Onderzoek en effectstudies naar kleine marters moeten dus gaan kijken naar meer dan alleen de detectie van de soort, waarbij de ontwikkelingen en toepassing van de soortecologie een belangrijke rol moeten gaan spelen.

- Overzicht van de **verschillende bouwstenen** (en de onderlinge relaties) die nodig zijn om te komen tot een duurzame bescherming van kleine marters. Tot nu toe lag de focus op het ontwikkelen van technieken (fase 1). De volgende stap is om een gedegen methodiek te ontwikkelen om de technieken toepasbaar te maken en daarmee de ecologische soortkennis te vergroten (fase 2). Vervolgens zal met deze kennis meer focus moeten komen op het ontwikkelen van toepasbaar beleid, het ontwikkelen en toetsen van effectieve maatregelen en het verder doen van ecologisch onderzoek (fase 3). Foto van hermelijn gebruikt met toestemming (© Warren Photographic).

KLEINE MARTERS EN DE WET

In 2017 was Noord-Holland de eerste provincie waar kleine marters beschermd werden volgens de Wet natuurbescherming (art. 3.10 Wnb).⁷ Na Noord-Holland volgden Noord-Brabant, Zeeland (in deze provincie is de bunzing overigens niet beschermd), Gelderland en Overijssel.^{8,9} In deze provincies zijn de vaste voortplantings- of rustplaatsen van de soorten beschermd en geldt dat ruimtelijke ontwikkelingen niet mogen leiden tot het vernietigen of beschadigen van deze verblijfplaatsen.

Een voortplantingsplaats kan op verschillende manieren geïnterpreteerd worden, waarbij wij de volgende definitie zouden willen gebruiken: 'het functionele leefgebied van een soort dat deze soort jaarrond nodig heeft om te overleven en jongen te kunnen krijgen'. Nader onderzoek zal moeten uitwijzen wat het functionele leefgebied van de drie kleine marters in Nederland precies inhoudt. Op dit moment worden in Nederland verschillende handreikingen gebruikt ten aanzien van hoe om te gaan met kleine marters bij ruimtelijke ontwikkeling. Noord-Brabant, Noord-Holland en Overijssel hebben elk een eigen handreiking, terwijl Zeeland en Gelderland handreikingen van andere provincies volgen. De handreikingen beschrijven habitatkenmerken en zijn vooral gericht op het vaststellen van aan- of afwezigheid van kleine marters via bepaalde onderzoeksmethoden. Zoals in de hoofdstuktekst beschreven staat, zitten hier echter nogal wat haken en ogen aan.

De grootste valkuil is dat de (tijdelijke) afwezigheid van kleine marters waarschijnlijk weinig zegt over de mogelijke functie van het plangebied voor deze soorten. Daarnaast is er onvoldoende oog voor de metapopulatie-ecologie die voor deze soortgroep van belang is bij het uitvoeren van een gedegen effectenanalyse.

De huidige handreikingen zijn op diverse punten tegenstrijdig, onvolledig of zelfs ontoereikend. Voor een effectieve bescherming is het dan ook van belang om één eenduidig, goed onderbouwd en praktisch toepasbaar document voorhanden te hebben dat is gestoeld op wetenschappelijke kennis (uit binnen- en buitenland) en aangevuld wordt met up-to-date praktijkkennis.

WEG NAAR DE TOEKOMST

Het is duidelijk dat we in de afgelopen jaren een heel eind zijn gekomen. De grootste prestatie van de kleine-marterenthousiastelingen is wellicht dat er überhaupt over kleine marters wordt gesproken. Daarnaast zijn er fantastische niet-invasieve technieken ontwikkeld die ons, mits goed toegepast, enorm veel nieuwe kennis kunnen gaan opleveren (fase 1; bouwstenen). We zijn inmiddels overgegaan naar een volgende fase waarbij we nieuwe soortkennis opdoen en methodieken aan het testen zijn om deze kennis verder uit te breiden (fase 2; bouwstenen). Deze stappen vormen het fundament voor de drie hierboven besproken pijlers: onderzoek, maatregelen en beleid, waar we ons vanaf nu meer op moeten gaan richten (fase 3, bouwstenen). Alle drie de pijlers zijn even belangrijk en noodzakelijk om een duurzame bescherming van kleine marters in Nederland te kunnen waarborgen (afbeelding 3). Daarnaast moeten we niet vergeten dat alle bouwstenen met elkaar in verbinding staan en dat de aanpak een iteratief proces vergt.

Wij hebben een aantal concrete acties geïdentificeerd die nodig zijn in de huidige en komende fases (afbeelding bouwstenen):

1. Toegankelijk maken van de (inter)nationale kennis voor een breder publiek, inclusief (anekdotische) ervaringen uit het veld.
2. Samenwerking tussen marteronderzoekers, ecologisch adviseurs, toetsers en beleidsmakers om tot een protocol en kennisdocument te komen waar wetenschappelijke kennis (uit binnen- en buitenland) verenigd wordt met praktijkkennis vanuit ecologie en beleid.
3. Uitvoeren en toetsing van maatregelen ten behoeve van kleine marters vanuit een landschapsperspectief (genetische uitwisseling tussen (meta)populaties) en het bevorderen van landschapsverbetering voor kleine marters.
4. Vergroten van de kennis over de algemene ecologie van de soorten in Nederland door het initiëren van toegepast onderzoek naar o.a. fluctuaties in aanwezigheid in ruimte en tijd.

Bescherming van onze kleine marters is een netwerk aan bouwstenen waarin ieder zijn of haar rol kan vervullen en soms de verantwoordelijkheid moet nemen. Van de vrijwilliger die ecologische informatie in het veld verzamelt tot de beleidsmaker die nieuwe en passende wetgeving maakt. We willen jullie, de vele vrijwilligers van de Zoogdierverseniging, hierbij bedanken voor de inspanningen en creatieve ideeën die ons vooruit hebben geholpen. We hebben jullie signalen uit het veld hard nodig. Want alleen als we hierin samen optrekken en allemaal ons steentje bijdragen, zijn onze kleine marters verzekerd van een duurzame toekomst in ons Nederlandse landschap.

Over de auteurs: TIM HOFMEESTER, JEROEN MOS en FOKKO BILIJAM waren betrokken bij de doorstart van de WKM en vormen nu het bestuur van de Stichting Kleine Marterachtigen. MATTHIJS SMAAL doet zijn marterwerk zelfstandig vanuit Buro Smaal. JEFFREY PEERBOOM is de huidige vice-voorzitter van de WKM. COEN VAN TUIJL is actief bij Werkgroep Kleine Marterachtigen Bommelerwaard. JOHN ROZEMA werkt als natuuradviseur bij de Omgevingsdienst Rivierenland.

Cameralbeeld in Semoisvallei. Foto Maarten Cuvelier

DE LYNX IN BELGIË

Meer dan een legende

De Euraziatische lynx is terug in België. Zo getuigen opnames van cameralbeelden eerder dit jaar. De foto's van 2020 staan echter niet op zichzelf, de afgelopen dertig jaar zijn er tal van geruchten en verhalen, maar ook geloofwaardige getuigenissen en zelfs harde feiten, geweest die duiden op de (tijdelijke) aanwezigheid van lynx in België en aangrenzende regio's. Om het geheugen even op te frissen geven we een bondig overzicht van de belangrijkste gebeurtenissen in de voorbije dertig jaar.

TEKST JAN GOUWY EN KOEN VANDENBERGHE

Begin september 2020 werd 'het eerste fotobewijs' van de aanwezigheid van de lynx in België in de media verspreid: een cameral-opname van Maarten Cuvelier op 27 augustus 2020 in de Semoisvallei. Eigenlijk betrof het de tweede cameral-opname, want in februari 2020 werd in hetzelfde gebied al een lynx gefotografeerd door een boswachter: een bewegingsonscherpe nachtopname. Het feit dat er tussen beide opnames op dezelfde plek zes maanden verstreken zijn, betekent dat we meteen kunnen spreken van (op zijn minst tijdelijke) vestiging.

DERTIG JAAR LYNXMELDINGEN

De eerste waarnemingen in onze contreien duiken in het begin van de jaren 1990 op: in de Oostkantons, Nederlands Limburg en de Franse Ardennen. In de Franse Ardennen waren er zowel visuele observaties van jagers, boswachters en recreanten, de vondst van pootafdrukken en aanvallen op schapen. Franse experts uit de Voagezen bevestigden toen de aanwezigheid van lynxen in de Franse Ardennen, er was sprake van een viertal dieren, waaronder jongen.

In de jaren 2000 doken almaar meer lynxwaarnemingen op in verschillende regio's. In de eerste helft van het decennium kwamen vooral de Oostkantons en de

Eifel onder de aandacht als lynxhotspot. Meerdere bronnen rapporteerden toen waarnemingen van een lynx met twee jongen, dit werd toen ook door officiële instanties erkend. Ook toen was er fotografisch bewijs: een foto van een lynx, genomen bij een visuele observatie in 2004. Die foto werd echter net aan de Duitse zijde van de grens genomen. In diezelfde periode doken er ook clusters van waarnemingen op centraal in de Luxemburgse Ardennen, nabij La Roche. In 2003 en 2004 waren er meerdere geloofwaardige getuigenissen over lynxwaarnemingen in de Semoisstreek, een grensregio die we eigenlijk als één geheel met de Franse Ardennen kunnen beschouwen. Wat verder zuidwaarts, in de Franse